

šeli uchovat to, co dobyli. Příkladem budiž Pyrrhos a mnozí další. Všechno to zapříčinila nikoli menší či větší způsobilost vítězů, nýbrž odlišné okolnosti.

KAPITOLA PÁTÁ

*O tom, jak vládnout městům a knížectvím,
jež žila svobodně, pod vlastními zákony, než jich bylo dobyto*

Pokud jsou státy, dobyté zmíněnými způsoby, zvyklé žít pod vlastními zákony a svobodně, lze je spravovat trojím způsobem.

První možnost je zničit dobytá území. Druhá – přesídlit na ně svůj dvůr. A třetí – ponechat jim jejich zákony, vybírat poplatky a dosadit vládu několika tamních, novému vládci oddaných mužů. Ti potom dobře vědí, že obstojí jen s přízní nového knížete a že tudíž musí vynaložit veškeré úsilí o mnoho snadněji vládou vlastních občanů než jakýmkoli jiným způsobem.

Máme zde příklad Sparty a Říma. Spartané se snažili zachovat si vládu nad Thébami a Athénami prostřednictvím oligarchie, kterou sami dosadili, ale přece nadvládu nad nimi ztratili. Římané²² zase ve snaze uchovat si Capuu, Karthágo a Numantii je vyvrátili a nepřišli o ně. Řecko naopak spravovali jako Spartané, dali mu svobodu a ponechali mu jeho zákony. Neuspěli, a proto byli přinuceni vyvrátit mnoho měst v této zemi. Pak si je udrželi. Není skutečně osvědčenějšího prostředku jak si udržet vládu, než je zkáza. Kdo se stane pánem města přivyklého svobodě a nezničí je, ať počítá s tím, že město zničí jeho, neboť bude znovu a znovu zvedat prapor vzpoury ve jménu svobody a starého řádu, na něž nikdo ani časem, ani prokázaným dobrodiním nezapomíná. Dělej co dělej, lidé nikdy na svobodu a minulé pořádky nezapomenou a při každé vhodné příležitosti se jich znovu budou dovolávat, jako Pisa²³ po stu letech florentské nadvlády.

Pokud jsou města nebo země zvyklé žít pod vládou jediného knížete a jeho rod vymře, a obyvatelé zvyklí poslouchat se neumějí dohodnout na novém, svobodně však žít také nesvedou, pak nastává ta pravá chvíle pro dobyvatele: snadno je získá a ovládá. Republiky však mají větší životní sílu, nepřestává v nich doutnat nenávist k jedinému vládci a silná touha

po pomstě. Vzpomínka na ztracenou svobodu jim nedává spát, a tak nejjistějším způsobem je zničit je, anebo se v nich usadit.

KAPITOLA ŠESTÁ

O nových knížectvích dobytých vlastní zbraní a vlastními schopnostmi

Ať se nikdo nediví, uvedu-li v pojednání o čerstvě dobytých knížectvích, kde se ujímá moci nový muž a vzniká nové státní zřízení, jen ty nejznámější příklady. Lidé jsou už totiž takoví: raději se vydávají po prozkoumaných a vyšlapaných cestách a svým konáním napodobují ty cizí vzory, které jsou už ověřené a zavedené. Jenomže, připomínám, nelze jít nikdy navlas stejnou cestou a dojít dokonalosti těch, jež napodobujeme. A proto moudrý člověk půjde cestou prošlapanou jen znamenitými předchůdci a napodobí ty největší, aby se jim alespoň v něčem podobal, když už se jim zcela nevyrovná. Moudrý muž si má počínat jako zručný lukostřelec: aby zasáhl příliš vzdálený cíl, namíří raději mnohem výš, nikoli však proto, aby šíp vyletěl vysoko, nýbrž proto, aby vyšším zamířením spíše zasáhl zvolený cíl.

A proto také tvrdím, že nová knížectví se zachovávají s takovými obtížemi, které vyplývají z menší nebo větší způsobilosti a nadání toho, kdo je získá. A stane-li se vládcem někdo z řadové šlechty, což předpokládá buď um a nadání, anebo sdostatek štěstí a přízně osudu, zdá se, že i obtíže se vyskytují přiměřeně k jednomu i druhému. Nicméně je jisté, že ten, kdo spoléhal méně na vrtkavost štěstěny, udržel se u moci déle. Vše se v takovém případě usnadňuje i tím, že vládce je nucen v onom kraji se usadit, neboť nemá jinou državu.

Nejschopnějšími z těch, kdo se stali vladaři vlastním přičiněním a svými mimořádnými vlastnostmi, byli Mojžíš, Kýros, Romulus a Théseus²⁴. Mojžíš, ačkoliv byl vlastně jen vykonavatelem příkazů božích, zasluhuje si obdiv právě pro tuto milost, jež ho učinila hodným rozmlouvat s Bohem. Posuzujeme-li Kýra a jiné, kteří dobyli říši či je založili, zjistíme, že všichni byli vynikající a hodni obdivu, a zhodnotíme-li jejich skutky, poznáme, že se nepřilíš lišili od Mojžíše, za nímž stál tak veliký rádce a učí-

tel. Přezkoumáme-li jejich životy a činy, zjistíme, že osud jim pouze nabídl možnost a příležitost, vlastně jen jakýsi materiál, jemuž pak oni dali tvar podle svých představ. Bez této možnosti a příležitosti by síla jejich ducha byla neplodná, stejně jako bez oné síly by poskytnutá příležitost byla promarněná a zůstala by neproměněná. Mojžíš musel nalézt izraelský lid v Egyptě v porobě a otroctví, aby ho odtud mohl vyvést na světlo svobody. Měl-li se Romulus jednou v budoucnu stát zakladatelem a králem Říma, nesmělo být pro něj místo v Albě a museli ho hned po narození pohodit. Kýros zase musel najít Peršany nespokojené s vládou Médů²⁵, zženštilých a zhýčkaných dlouhým mírem. A Théseus by nikdy neukázal svou velikost, kdyby nebyl našel Athéňany rozptýlené. Všichni tedy mohli děkovat osudu za šťastný sběh okolností, ale ty nemusely samy o sobě ještě nic znamenat. Oni museli umět pochopit nabídnutou příležitost, aby přinesli své vlasti blahobyt a proslulost.

Těm, kteří získali vládu vlastním přičiněním, je obtížné knížectví získat, ale mnohem lehčí si je udržet. Obtíže vyplývají částečně ze zavádění nových pořádků a zvyklostí při zakládání státu a zajišťování jeho bezpečnosti. A nesmíme zapomínat, že nic se nezačíná tak obtížně a nic nepřináší tak pramalou naději na úspěch jako zavádění nového řádu. Tomu, kdo jej zavádí, jsou nepřáteli všichni, kteří se dřív měli dobře. Jeho stoupenčí ho hájí opatrně a vlažně, i když si v budoucnu od něj mnoho slibují. Opatrní jsou proto, že se obávají odpůrců, a nedůvěřiví proto, že je v lidské přirozenosti nevěřit novotám, dokud člověka zkušenost nepřesvědčí nezvratnými důkazy o jejich užitečnosti. Výsledkem pak bývá, že odvaha odpůrců roste a vyrazí do útoku při první příležitosti, zatímco ti druzí se jen chabě brání, takže vládce i jeho přívrženci jsou pak naráz ve smrtelném nebezpečí. K vyjasnění této otázky je zapotřebí zjistit, zda ti, co přinášejí novoty, tak činí z vlastní vůle a zcela samostatně, nebo zda svůj záměr uskutečňují s pomocí někoho jiného. V druhém případě dopadnou vždycky špatně a ničeho se nedomohou. Stojí-li však na vlastních nohách a mají dostatek vlastních sil, jen málokdy podlehnou. To je také důvod, proč proroci s mečem v ruce uspěli, kdežto ti neozbrojení podlehli.

A nadto je lidská povaha vrtkavá: je snadné někoho o něčem přesvědčit, ale těžké ho v přesvědčení udržet. Proto je zapotřebí byt neustále při-

praven prosadit vlastní záměry silou, jakmile lidi víra opustí. Nebyl by se udržel ani Mojžíš, ani Kýros, ani Théseus, ani Romulus, kdyby nedrželi v rukou meč. K tomuto trpkému poznání došel v naší době i mnich Girolamo Savonarola²⁶. Jakmile mu lidé přestali věřit, neboť neměl prostředky jak udržet ve víře kolísající, jeho řád ztroskotal. Strůjci změn se střetávají s velkými obtížemi, neustále jim hrozí různá nebezpečí, jež musejí překonávat statečností a opatrností, avšak jakmile je přemohou, zničí své odpůrce a získají vážnost, stávají se mocnými, bezpečnými, ctnými a šťastnými.

K těmto velikým příkladům bych rád přidal jeden menší, který se s nimi dá poměřit a nahradí mnohé jiné. Mám na mysli Hieróna Syrakúskeho²⁷, který se z ničeho vyšvihl na první místo ve státě. I jemu osud nabídl příležitost. Utlačovaní Syrakúsané si ho zvolili za vůdce a on se pak svým vlastním přičiněním a způsobností stal jejich vládcem. Už dříve vynikal do té míry, že spisovatelé o něm říkali, že k tomu, aby se stal králem, mu schází jenom království. Hierón rozbil starou organizaci armády a zavedl novou, opustil staré přátele a získal si nové, a když měl spojence i vojsko, stanul na dostatečně pevných základech, aby si mohl dovolit postavit jakoukoli budovu. Neboli s velkou námahou získával, ale s malou pak dobyté udržel.

KAPITOLA SEDMÁ

O knížectvích získaných s cizí ozbrojenou pomocí a se štěstím

Pro ty, kteří se dostanou k moci díky náhodě a se štěstím, je snadné vládu získat, ale velmi obtížné ji udržet. Na cestě vzhůru většinou nemívají překážky, doslova letí k cíli. Potíže jim nastávají teprve ve chvíli, kdy se uchopí vlády.

Moci se lze domoci beze zbraní buď za peníze nebo darem, jako tak mnozí v Řecku, v íónských městech, v Hellespontu, kde Dáreios dosazoval knížata²⁸, místodržící, aby zde vládli pro jeho slávu a bezpečnost. Podobně se k vládě dostali i někteří římscí císaři, když jako soukromníci podplatili vojsko. Takový vladař je ovšem naprosto závislý na vůli a přízni těch, kdo ho pozdvihli, a tyhle dvě věci patří k nejnestálejším a nej-

rým byla milejší poroba než svoboda vlasti, zmocní rodného města. Počítal rovněž s podporou Vitellozza. A tak napsal Giovannimu Foglianimu, že se chce po mnoha letech nepřítomnosti přijet podívat do rodného města a trochu se porozhlédnout po svém dědictví. Po celoživotní dřině a pachtění otce chce prý dokázat svým spoluobčanům, kam až to dotáhl, a proto se prý rozhodl, že do města vstoupí ve vsí slávě, a to v doprovodu stovky přátel a služebníků, všichni na koních. Dále Giovanniho poprosil, aby i on mu připravil ze strany občanů Ferma okázalé přivítání, protože to bude zadostiučinění pro ně oba. Ten jeho přání do puntíku splnil, Oliverotto vtáhl do města a ubytoval se ve svém domě. Po několika dnech pak byl hotov s přípravami k uchvácení moci. Uspořádal okázalou hostinu, na níž pozval Foglianioho a všechny přední muže města. Po hostině a zábavě zavedl úmyslně řeč na vážná témata, a když se rozproutila diskuse o velikosti papeže Alexandra VI., o jeho synovci Cesarovi a jeho výpravách, náhle vstal a prohlásil, že o těchto věcech je třeba hovořit na bezpečnějším místě, a pozval všechny přítomné do jedné ze soukromých komnat. Jakmile usedli, z úkrytů vyskákali vojáci a Giovanniho a ostatní pobili. Nato Oliverotto vsedl na koně, projel městem, v radnici oblehl nejvyšší úředníky a ti se mu ze strachu podrobili a odsouhlasili vládu v čele s Oliverottem. Ten ji později upevnil tím, že nechal vyvraždit všechny, kdo mu mohli být jakkoli škodliví, a vyhlásil nové občanské a vojenské zákony, takže po roce měl neotřesitelnou pozici ve městě a současně vzbuzoval obavy i u sousedů. A byl by se udržel i nadále jako Agathoklés nebýt toho, že se nechal vylákat Cesarem Borgia do Senigalie, jak jsem už vyprávěl; tam Borgia všechny Orsiniovců a Vitelliovců pochytal a dal je pobít včetně Oliverotta a jeho učitele v podlostech Vitellozza.

Může se zdát podivné, že Agathoklés a jemu podobní byli s to po tolika ukrutnostech a zradách vládnout dlouho a bezpečně. Vždyť kolika jiným se nepodařilo tyranii udržet ani v míru, natožpak v době války. Jak se tedy mohlo stát, že se jejich spoluobčané proti nim nevzbouřili a nesvrhli je?

Domnívám se, že to vyplývá z toho, zda je násilí užito v nejnútnejší míře, či ne. Pokud je vůbec lze ospravedlnit, pak pouze zpočátku, jako akt sebeobranu, a naráz. Ve chvíli však, kdy vláda je upevněna, není žádný rozumný důvod v násilnostech pokračovat a je naopak třeba pečovat o blaho pod-

daných. Za špatné a neospravedlnitelné násilí bych označil to, jehož přibývá, přestože se ho zpočátku použilo málo, opakuje se, namísto aby ho ubývalo. Ti, kteří budou postupovat prvním způsobem, se mohou s boží a lidskou pomocí udržet, kdežto ti druzí jsou předem odsouzeni ke zkáze.

Z toho soudím, že ten, kdo se chce udržet u moci, musí už předem zvyknout všechny potřebné tvrdosti a provést je naráz, aby se k nim později už nemusel vracet, aby se dokázal bez nich obejít a získávat poslušnost jinak, rozumnými a většinou prospěšnými činy. Počiná-li si však jinak, ať už ze strachu nebo ze zpupnosti, nesmí pustit dýku z ruky a spoléhat na přátele nebo na poddané. A tak jako je přípustné v politice sáhnout k násilí zpočátku a naráz, tak naopak dobrodiní je nutné udělovat postupně a trvale, aby si je lidé stále uvědomovali. Vládce musí s poddanými zacházet tak, aby své chování nemusel měnit, protože mohou přijít i těžké chvíle v životě země, kdy s tvrdostí nepochodí, a naopak nenadálá mírnost je k ničemu, protože ji občané považují jen za chytračení.

KAPITOLA DEVÁTÁ

O občanské vládě

A teď pár slov o situaci, kdy se nějaký občan stane panovníkem nikoli zločinným způsobem nebo jiným nesnesitelným násilím, nýbrž z vůle spoluobčanů. Tomuto druhu panování lze přisoudit název občanské a k tomu, aby ho někdo dosáhl, není zapotřebí ani zásluh, ani štěstí, nýbrž spíš obratné diplomacie a příznivých okolností. Dochází k tomu dvojím způsobem: buď přízní lidu anebo přízní mocných. V každém státě se střetávají dvě tendence – lid se vzpírá nadvládě boháčů a ti si zas neodpustí, aby lid neporučnickovali a neutiskovali ho. Z těchto dvou proti sobě stojících vůlí se dříve nebo později zrodí některá ze tří forem správy: knížectví, svoboda nebo anarchie.

Knížectví vzniká buď z vůle lidu, nebo z vůle mocných, a to podle momentálních okolností. Buď se bohatí obávají, že neodolají nátlaku lidu, a vyzvednou jednoho ze svých řad na knížecí stolec, aby pod jeho ochranou mohli popustit uzdu vlastním choutkám, nebo naopak lid hledá vý-

chodisko z nesnesitelného tlaku boháčů ve volbě některého z občanů a počítá s jeho ochranou. Vyvolenec mocných se obvykle udržel daleko obtížněji než ten, kterého si vybral lid. Ten první má totiž kolem sebe spoustu lidí, které musí pokládat za sobě rovné, a tudíž jim nemůže rozkazovat a vládnout, jak by chtěl a potřeboval. Představitel lidu vládne sám a kolem sebe má jen velmi málo těch, anebo spíš téměř nikoho, kdo by nebyl ochoten poslouchat. Kromě toho mocným nemůže vycházet vstříc bez křivd na mnoha ostatních, zatímco lidu může vyhovět směle, protože jeho cíle jsou přáním většiny. Bohatí vždycky chtějí a mají potřebu utlačovat, kdežto lid se utlačování brání. Prostý lid je v početní převaze a s násilím by vládce daleko nedošel, zatímco boháčů je málo, lehčeji je zvládne. Nejhorší, čeho se panovník může nadít od lidu, je ztráta důvěry a přízně, bohatí však mají prostředky, aby zorganizovali odboj, protože vědí jak na to, mají přehled a umějí si najít spojence tam, kde kyne největší naděje na úspěch. Lidu se vládce zbavit nemůže, bohatých ano. Jednoho odstraní, druhého vyzvedne, nebo je na čas někoho potlačí a po určité době ho zas omilostní podle potřeby.

Vlivné a zámožné občany je třeba posuzovat z dvojího hlediska. Buď zcela podrývají své zájmy panovníkovým, pracují bez postranních úmyslů bez ziskuchtivosti jen v jeho prospěch, a těch si musí vážit a hledět si jich; nebo se drží stranou, a tady je zas nutné rozlišit, zda se tak chovají ze strachu a opatrnickví – ti bývají použitelní, mohou se stát užitečnými rádci a ve zlých dobách se jich panovník nemusí bát; nebo mu slouží z vypočítavosti a neuspokojené ctižádosti, myslí víc na sebe než na svého pána, a takové spolupracovníky si musí držet od těla, protože jsou stejně nebezpeční jako otevření nepřátelé a ve zlých dobách bez výčitek zradí.

Kdo se chopí vlády z vůle a přízně lidu, musí si jí především hledět udržet. A to je snadné, neboť lid požaduje jediné – aby nebyl utlačován. Ale i ten, kdo dosedne na trůn přičiněním mocných, musí usilovat o to, aby si lid naklonil a získal, čehož dosáhne lehko, vezme-li ho pod svou ochranu. Lid totiž v okamžiku, kdy mu dobře činí ten, od koho očekával jen zlo, se o to víc přimkne ke svému dobrodinci a umí mu být vděčný. Na to, jak získat přízeň poddaných, není jednotný návod a možností je bezpočet, podle okolností a možností. Proto se tím nebudu zabývat.

Tvrdím však, že vladař musí být přítelem lidu, jinak v něm nemá oporu v těžkých dobách. Spartský vládce Nabis³⁴ odolal útoku Řeků a později i nájezdu římského vojska a obhájil proti nim vlast i trůn. Stačilo mu jen zneškodnit několik velmožů, jakmile se blížilo nebezpečství. Kdyby však lid nestál na jeho straně, nebylo by mu toto opatření zdaleka stačilo. Jen ať se nikdo nepokouší toto mé tvrzení vyvracet omšelým pořekadlem „Kdo staví na lidu, staví na písku“. Je totiž platné pouze tehdy, když nějaký příslušník vyšších vrstev očekává, že ho lid osvobodí, začnou-li ho pronásledovat nepřátelé nebo úřady. V takovém případě se nutně musí zklamat, jako se to stalo bratřím Gracchům³⁵ nebo panu Giorgiovi Scalimu³⁶ ve Florencii. Jiná je však situace, kdy na lid spoléhá vládce, který dobře svůj stát spravuje, je neohrožený, předvídavý a umí si v nouzi poradit a pro své plány získat občany. Ten může pevně počítat s tím, že ho lid nikdy nezklame, a pozná, že položil skutečně pevné základy.

Knížectví zanikají obvykle ve chvíli ohrožení, kdy chce panovník přejít od vlády demokratické k absolutistické. V zemi, kterou až dosud spravoval prostřednictvím úřadů, je jeho postavení nejistější a labilnější, neboť je zcela závislý na vůli těch, kteří úřady řídili, a ti ho mohou, zejména v kritické situaci, lehko zbavit trůnu buď vzpourou nebo odepřením poslušnosti. Na převzetí vlády do vlastních rukou nebývá zpravidla čas ani naděje, neboť občané a poddaní, navyklí přijímat rozkaz od úřadů, nemají za nových okolností chuť poslouchat někoho zcela jiného, a tak zůstane takřka sám, jako kůl v plotě. Moudrý panovník nikdy nespolehá na to, jak hladce všechno probíhá v dobách míru, kdy jsou to občané, kdo potřebují stát. Tehdy se mohou všichni dobrou vůlí přetrhout, slibují hory a dooly, každý by pro svého pána položil život, protože smrt je daleko. Ale v dobách zlých, kdy naopak stát potřebuje své občany, nachází pomocné ruce jen zřídka. Proto se musí moudrý vládce postarat, aby si občané jeho vládu stále uvědomovali. Jan tak mu budou za všech okolností věrni.

KAPITOLA DESÁTÁ

O knížectvích v časech ohrožení

V takových situacích je podstatné, zda je panovník schopen se udržet sám,

anebo pouze s cizí pomocí. Soběstačný kníže je takový, který má dostatek obyvatel a prostředků, aby postavil vojsko a mohl vyrazit do pole vstříc nepříteli. Kdo je odkázán na cizí pomoc a nemá dost sil, aby se s nepřítelem střetl na otevřeném bojišti, má jedinou možnost, hájit se za hradbami. Prvním případem jsem se už obíral, a ještě se k němu vrátím, o druhém případě se dá říct jen tolik, že by si každý vládce měl pro všechny případy co nejlíp opevnit své hlavní město, zásobit je vším potřebným a zbytek území prostě pustit z hlavy. Jen ten, kdo bude mít dobře opevněné hlavní město a bude s poddanými nakládat podle mých rad, tomu se hned tak někdo nedostane na kobytku. Je v lidské přirozenosti vyhýbat se riskantním, podnikům, a tak si každý dvakrát rozmyslí zaútočit na někoho, kdo pevně drží město a není v nenávisti u poddaných. Bylo by to příliš velké sousto.

Německá města³⁷ jsou velmi svobodná a císaře poslouchají jen v nejnutnější míře. A to nikoli ze strachu. Stejně tak se nebojí žádného ze sousedů, protože jsou skvěle opevněná, obehnaná hlubokými příkopy a pevnými hradbami. Všechna mají dobré dělostřelectvo, zásoby jídla, pití a paliva na celý rok. Kromě toho mají vždy zásobu surovin pro řemeslnické práce, nutné pro život města a pro obživu obyvatel. Pečlivě dbají i na vojenský výcvik a zajišťují jej řadou předpisů.

Řekli jsme si tedy, že podmínkou panovníkovy bezpečnosti je dobře opevněné město a oddané obyvatelstvo. Odváželi-li se někdo přesto zaútočit, se zlou se potáže a s hanbou odtáhne. Kdo by si také mohl dovolit zahálet celoročním obléháním? Někdo může namítnout, že lidé přece mají majetek i mimo město, a jakmile tento majetek vidí v plamenech, ztratí trpělivost, už tak dost nahlodanou dlouhým obléháním, a zapomenou na celek. Takovému pochybovači odpovídám: pevný a odhodlaný vládce překoná tyto těžkosti tím, že povzbudí své poddané, dodá jim víru v brzký konec, nebo v nich probudí strach z nepřítele, popřípadě zkrotí ty nejmalomyslnější. Kromě toho, nepřítel obvykle pustoší pozemky a majetky hned zpočátku, v době, kdy jsou obyvatelé ještě plni elánu bojovat, a tak si tím nemusí vládce lámat hlavu. V době, kdy odvaha obránců slábně, bývá zkáza už hotová a není pomoci. V té době se naopak ke svému pánu ještě víc přimknou, neboť vědí, že je jim zavázán, protože obětovali domy a pozemky pro jeho obranu.

Taková je už povaha lidí: přichýlí se spíš k tomu, komu dobrodiní prokazují, než k tomu, od koho je přijímají. A proto, zvážíme-li toto všechno, vidíme, že předvídatý panovník dokáže odolat i prvnímu náporu obležení, myslí-li na to, aby měl dostatek potravin a prostředků na obranu.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

O církevních panstvích

Nakonec nám zbývá promluvit o církevních knížectvích. S těmi je potíž jediná – jak je získat. Jsou jen dvě možnosti: buď bojem nebo šťastným řízením osudu. Uchovávají se však nesmírně lehce, neboť se opírají o vžitě náboženské pořádky, jež jsou tak silné, že se jejich vladaři udržejí bez ohledu na to, jak žijí a jednají. Oni jediní totiž drží státy, aniž je chrání, mají poddané, aniž jim vládnou. A ačkoliv jejich panství jsou zcela bez ochrany, nikdo je zevnitř neohrožuje a poddaní nechtějí, ani nemohou toužit po jiném vládcu. To jsou vskutku jediná šťastná a bezpečná panství na tomto světě.

Avšak nepřisluší mi se jimi obírat, protože se řídí a udržují vyšším principem. Zřizuje a zachovává je Bůh a ode mne by bylo nadutostí a opovržlivostí se o nich zmiňovat.

Nicméně bych chtěl vysvětlit, proč církve nabyly takové moci, když přece před Alexandrem italská knížata, ba dokonce kdejaké hrabátko či rytíř měli vládu církve a její světské panství v pramalé úctě, a jak to, že dnes se před ní třesou i takoví jako francouzský král, jež dokázala z Itálie vytlačit a Benátčany rozdrtit. Považuji proto za nutné se nakrátko u otázky církve zastavit, i když vím, že historie růstu její moci a vlivu je všem notoricky známa.

Před vpádem francouzského krále Karla VIII.³⁸ do Itálie byla tato země pod vládou papeže, Benátčanů, neapolského krále, milánského vévody a Florentánů. Všichni tito panovníci pečlivě dbali na ochranu proti cizímu vpádu a zároveň střežili jeden druhého, aby žádný nenabyl převažujícího vlivu. Nejvíce byli pod dozorem Benátčané a papež. Aby ostatní udr-

Alexandra, Scipio Kýra. Kdo zná Kýrův životopis, jak jej sepsal Xenofón, najde nejjeden jeho rys v počínání Scipiona. Jeho spravedlivost, lidskost a štědrost bezpochyby pramenily právě z tohoto vzoru. A tak by si měl počínat každý moudrý vládce: V míru nezahálet a sbírat poznatky, aby uměl čelit jakékoliv situaci.

KAPITOLA PATNÁCTÁ

O věcech, za něž se lidem, a především knížatům dostává pochvaly nebo potupy

Nyní je třeba zamyslet se nad tím, jak má vladař zacházet s poddanými a se spojenci. Víím, že o tom psali už mnozí, a nerad bych byl pokládán za domýšlivce, že se tím chci obírat i já, zvláště budu-li se odchylovat od jiných. Mám však v úmyslu napsat užitečnou knížku, takže pokládám za vhodnější dívat se na věci tak, jak se mají ve skutečnosti, než jak se zvnějšku jeví. Je totiž velký rozdíl mezi tím, jaký život je a jaký by měl být. Ten, kdo si nevšímá reality a nechce vidět, jací lidé jsou, a staví spíše na svých přáních a představách, jak by svět vypadat měl, nedopadne dobře. A člověk, který se chce za všech okolností chovat ušlechtilé a jevit se všem jako dobrý člověk, se zlou se potáže mezi tolika lidmi, kteří dobří nejsou. Proto také vladař, který se chce udržet, se musí naučit ve vlastním zájmu zachovat se někdy třeba i ne zrovna ušlechtilé a přesně vědět, kdy si může dovolit dobrotu.

Proto pusťme ze zřetele ideální lidské vlastnosti, jimiž by měl vládce oplyvat, a hleďme si praktické stránky života. Čím výš člověk v hodnostech stoupá, tím víc se o něm mluví, a vládce, protože stojí na samém vrcholu, patří k nejpřetřásanějším. V čem jedni u něho vidí hospodárnost, druzí zas lakotu, v oprávněné přísnosti ukrutnost, v soucitu a vlídnosti naopak slabost a zbabělost. Co jeden na něm považuje za účelné a praktické, druhý může mít za věrolomné a bezzásadové, ve velkorysosti lze vidět i lehkomyšlnost, v uzavřenosti a zdrženlivosti třeba pýchu a nafoukanost, příměst se může hodnotit jako mazanost, pevnost jako neústupnost, vážný člověk může někomu připadat jako morous a nelida, zbožný jako pokrytec a tak dále.

Bylo by jistě žádoucí, aby byl každý panovník obdarován jen těmi nejkrásnějšími vlastnostmi, které se obecně za dobré považují. Vííme však, že je proti lidské přirozenosti, aby měl všechny a vždycky se jimi řídil. Proto, chce-li být někdo dobrým a úspěšným vladařem, musí se především vyhýbat těm vlastnostem, které jeho moc ohrožují, a nesmí dát na lidské řeči. Vždyť šlechtnost by ho mohla v určité situaci uvrhnout do záhuby, a naopak, co na první pohled vypadá jako špatnost, může znamenat prospěch a bezpečnost pro celou zem.

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ

O štědrosti a skouposti

Jistě mi dáte za pravdu, že štědrost je velká ctnost. A přesto, je-li okázalá, nevede k ničemu dobrému. Když se však prokazuje diskrétně a cudně – jak by se uplatňovat měla – nikdo se o ní nedozví a stejně máš pověst skrblika. Aby si panovník dobyl pověst štědrého muže, musí si při všech příležitostech počínat s velkou pompou. Jenomže přirozený následek takového přepychového života je, že promrhá celé své jmění, a chce-li si úroveň, na niž je zvyklý, udržet, může si pomoci jen na úkor poddaných prostřednictvím nových a nových daní a poplatků. Ti ho začnou pochopitelně nenávidět. A když se k tomu neuchýlí a zvolí naopak cestu omezení a skromnosti, ztratí veškerý respekt.

Z toho plyne, že moudrému panovníkovi nesmí záležet na tom, zda je považován za skrblika či ne. Až lidé poznají, že díky své hospodárnosti vystačí s vlastními příjmy a ještě z nich dokáže zajistit v případě potřeby, a bez zatěžování lidu, obranu své země, popřípadě i další dobovačnou výpravu v zájmu své bezpečnosti, svůj názor změní a začnou ho považovat za štědrého. Štědrost je ctností jen potud, dokud jde z vlastní kapsy a je na pravém místě.

Stojí za povšimnutí, že z našich současníků jen ti panovníci, co byli považováni za skoupé, to někam dotáhli. Papež Julius II. byl nadmíru šetrný, než dosáhl papežského stolce, ale jak později došlo k válkám, měl dlaň otevřenou. Nynější francouzský král vedl mnoho válek, ale nikdy na účet

svých poddaných. A současný španělský král⁵¹ by byl bezpochyby nikdy neuskutečnil tolik úspěšných tažení, kdyby byl měl předtím lehkou ruku na peníze.

Hromadění peněz se obecně nepovažuje za ctnost. Slouží-li však tomu, aby vládce nemusel odírat poddané nebo jinde loupit, počítá-li s nimi ke své a jejich obraně, mění se špatná vlastnost v dobrou.

Někdo mi třeba namítne, že Caesar se stal vládcem Říma díky své štedrosti. A nejen on. Tomu bych chtěl připomenout, že je rozdíl o vládu usilovat – tehdy je štedrost účelná –, a už vládcem být – pak na místě není. Caesar rozdával, dokud nedosáhl svého cíle, ale kdyby byl poté déle zůstal naživu a výdaje nepřibrzdil, neuskrovnouval se, byl by svou velkou říši dozajista zničil. A kdo by mi chtěl připomenout, že bylo mnoho panovníků proslulých štedrostí⁵², kteří přesto se svými vojsky dosáhli velikosti, tomu mohu opáčit jen jediné: vládce může dávat buď ze svého, nebo z kapsy svých poddaných, anebo z cizího. V prvních dvou případech musí být nadmíru šetrný, ve třetím nesmí na štedrost nikdy zapomenout.

Na válečném tažení vojsko žije z kořisti, z plenění a poplatků. Tehdy musí být vojevůdce štedrý, jinak by za ním vojsko nešlo. Rozdává-li z cizího, na pověsti mu to neubírá, naopak spíš přidává. Jinak je však štedrost vždycky záhubná. Každý měsíc má své dno a jednoho dne už není z čeho dávat. Zchudlý panovník je všem pro smích, nikdo si ho neváží, a když se snaží z nouze vybědnout, vyslouží si pověst vydřiducha a nenávist. Přídomek skrblický není jistě nic lichotivého a příjemného, ale neplodí ani opovržení, ani nenávist.

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ

O tvrdosti a shovívavosti, a zda je lepší být oblíbený nebo obávaný

Ideálem panovníka by vždycky měla být shovívavost a lidskost. Jenomže ne vždy je to možné a prospěšné. Cesara Borgiu považovali za násilníka, ale jeho tvrdost přinesla Romani pořádek, svornost, mír a jistotu. Porovnáme-li však jeho způsob vlády s florentskou měkkostí⁵³ a její následky v podobě zpustošení Pistoie, musíme dát za pravdu Borgiovým metodám. Je-li cí-

lem tvrdosti pořádek, svornost a blahobyt, pak proti ní nelze vůbec nic namítat. Občasné, byť i přísné tresty jsou pro občany daleko milosrdnější než shovívavost vůči nepořádkům a rozbrojům, které nutně musí skončit zle pro všechny – vražděním a loupením. Trest postihuje jen jednotlivce.

Zejména při zakládání státu cíhají na panovníka četná úskalí a tvrdosti se nemůže vyhnout. Ale i v tomto případě musí postupovat uvážlivě a lidsky, pečlivě vážit komu věřit a komu ne, nedát se strhnout vlastní zbrklostí a panikou, protože od naivní důvěřivosti k neopatrnosti a od podezřívavosti ke krutovládě je vždycky jenom krok.

Čemu tedy dát přednost – popularitě či respektu? Obojí totiž sloučit v jedno nelze, tak jako oheň a vodu. Má-li se tedy panovník jednoho z toho zříct, pak je lepší oželet to první. Všichni dobře víme, že lidé jsou nevděční, pokryteční, zbabělí a ziskuchtiví, a dokud je ruka páně otevřená, přetrhli by se dobrou vůlí, slibují hory doly – celé své jmění, životy vlastních synů, svou krev. Jakmile však dojde k lámání chleba, na čtyřáku obrátí. A jestliže na ně panovník spoléhal, se zlou se potáže. Koupená oddanost nemívá dlouhého trvání, protože na rozdíl od pozemských statků není naším majetkem a v pravý čas s ní nemůžeme libovolně nakládat. Jen oddanost založená na duchovních hodnotách, na nadosobním cíli a přesvědčení, je spolehlivá.

Lidé klidně ublíží tomu, koho milují, protože láska je morální závazek a ten pro svůj prospěch klidně poruší. Právě proto, že jsou špatní a slabí. Ale strach z trestu je přece jen drží na uzdě.

Panovník má budít respekt, nikoli však strach, protože ten vede zase k nenávisti. A respekt si udrží, dokud nesáhne poddaným na majetek a na jejich ženy. Když už mu nezbyvá než někoho popravít, pak to musí pádně zdůvodnit. Lidé spíš zapomenou na smrt třeba i vlastního otce než na ztrátu majetku.

A stojí-li vladař sám v čele svého vojska, pak už vůbec nesmí hledět na to, říká-li se o něm, že je krutý. Bez toho by nikdy neudržel ve vojsku kázeň, jednotu a bojeschopnost. Hannibal velel různorodému vojsku, zverbovanému kde se dalo, a přesto v něm nikdy nevzplanula proti němu vzpoura nebo rozbroje mezi jednotlivými skupinami, a to dokonce ani tehdy, když mu štěstí nepřálo. Dosáhl toho železnou kázní, která ve spo-

jení s jinými jeho vynikajícími vlastnostmi budila u vojáků hrůzu i obdiv. Samotnou tvrdostí by toho byl ovšem nedosáhl. Někteří životopisci velebí jeho vojevůdcovské schopnosti, ale vytykají mu krutost. Jsou slepí, když nevidí, že právě spojení všech těchto rysů bylo podstatou jeho mimořádných výsledků.

KAPITOLA OSMNÁCTÁ *Jak má vladař plnit dané slovo*

I v tomto případě by jistě bylo ideální, kdyby byl vladař za všech okolností charakterní a čestný a vždycky držel slovo. Nicméně zkušenosti z naší doby nás učí, že mnozí výborní panovníci si s plněním slova nelámali zrovna hlavu, uměli se z něj vyzout a získat vrch nad těmi, co vždycky úzkostlivě dbali o svou čest.

Na tomto světě existují dva způsoby jednání: jedno je ve shodě se zákony lidskými, druhé se zákony přírodními. A když nestačí k dosažení cíle to první, pak se nedá nic dělat a musí se sáhnout i k druhému. Skutečný panovník musí ovládat obojí. Tomu obrazně učili už antičtí spisovatelé, například ve vyprávění o Achillovi (ale i o jiných), jak by svěřen do výchovy kentaura Cheiróna, zpola zvířete, zpola člověka. Nemělo to znamenat nic jiného, než právě metaforický návod, že vladař se musí umět chovat tak, i tak. Jedno bez druhého nevede k ničemu.

Panovník ovšem musí umět vybírat i z živočišné říše. Měl by dávat přednost lišce a lvovi. Lev nepostřehne léčku, liška si neporadí s vlky. Měl by tedy být bystrý jako liška a silný jako lev. Kdo myslí, že vystačí se silou, tomu nepatří do ruky žezlo.

Moudrý muž tedy nemůže stát v slově, je-li mu to na škodu a jestli po-
minuly okolnosti, za nichž je dal. Kdyby všichni lidé byli čestní, moje rada by byla špatná. Ale protože nejsou a sami dané slovo neplní, rozumný panovník je nemůže dodržovat. Byl by sám proti sobě. O vhodné záminky není nikdy nouze.

V nové době najdeme pro to dostatek příkladů. Kolikrát byl, navzdory všem smlouvám a slibům, věrolomně porušen mír! Proto, kdo chce být dobrým vladařem, musí být mazaný jako liška, musí to však umět zastřít

a mást protivníka. Lidé jsou tak naivní, že rádi uvěří tomu, co slyšet chtějí.

Uvedu jen jeden z nedávných příkladů. Alexandr VI. celý život kdekoho šidil a vždycky mu to všichni spolkli. Nenajdeme druhého člověka, který by toho byl tolik nasliboval, a tak málo dodržel. Každá lest mu vyšla, protože v lidech četl jako v otevřené knize.

Vladař tedy nemusí nutně mít všechny kladné vlastnosti, ale měl by umět vzbudit zdání, že je nepostráda. A naopak, má-li je, je krajně nežádoucí, aby se jimi vždycky a za všech okolností řídil. Ať si je shovívavý, lidský, zbožný, upřímný, ale všeho do času. Jakmile vznikne potřeba opaku, nesmí zaváhat. Zejména od nového vladaře se nemůže čekat samá dobrota. Bývá okolnostmi doslova přinucen jednat proti všem příkázáním božím i lidským, ohnout se po větru, když není zbytí a žádá si to zájem koruny.

U obyčejných lidí, ale zejména u panovníků vždycky rozhoduje výsledek jejich konání. Je-li úspěšný, i prostředky, jimiž ho dosáhl, se lidem nakonec zdají zcela v pořádku. Tak už to na světě chodí, lidé většinou vidí jen vnější podobu věcí.

Jeden ze současných vladařů, jehož nechci jmenovat, má plná ústa míru a věrnosti, ale obojí je mu v praxi zcela cizí. Kdyby usiloval jen o mír, nikdy by nemohl dosáhnout takového věhlasu, a kdyby vždy dbal na plnění svých slibů, dávno by na trůně neseděl.

KAPITOLA DEVATENÁCTÁ *Jak se chránit před nenávisť a opovržením*

Zmínil jsem se o všech pro vladaře nejdůležitějších vlastnostech a teď zbývá dodat ještě pár slov o podružných. Lidé žijí spokojeně a klidně, dokud jim nikdo nesahá na majetek, na jejich ženy a čest. A těch pár ctižádostivců, s kterými si panovník mimoto musí nějak poradit, zvládne snadno. Existuje bohatá škála způsobů, jak toho docílit.

Dalšími vlastnostmi, jimiž si panovník může vysloužit opovržení, je nestálost, lehkomyšlnost, slabost, zbabělost a nerozhodnost. Celým svým vystupováním musí dávat najevo opak, neměnit rozhodnutí, bedlivě vá-

žit každé ustanovení a pak stát na svém. Jen tak si uchová úctu a všichni si dají dobrý pozor jít na něho s nějakými chytristikami.

Vladař s takovou pověstí požívá pak všeobecné vážnosti na všech stranách, že proti němu ani vnitřní, ani vnější nepřátelé nic nezmohou. Je respektován vlastní šlechtou i ostatními monarchy. Má-li dobré vojsko a spolehlivé spojence, nemá se čeho bát. A dobré spojence bude mít tehdy, bude-li mít spolehlivé vojsko. Vnitřní poměry pak bude mít uspořádané tehdy, jestli i v zahraničních věcech bude sklízet úspěchy.

Jediné, co by ho ještě mohlo ohrozit, je spiknutí, odnepaměti postrach všech trůnů. A proti tomu se zabezpečí právě tím, že jeho vláda a osoba nebudou vyvolávat nenávist a opovržení, a lid nebude mít příčiny k nespokojenosti. To je naprosto neselhávající prostředek proti spiknutí, protože vzbouřenci vždycky počítají s podporou reptajícího lidu. Když se však naopak musejí obávat, že převrat vyvolá hněv lidu, riziko je příliš veliké a překážky takřka nepřekonatelé.

Spiknutí proti mocnářům zná historie mnoho, ale jen málokterá se podařila. Spiklence nebývá, a ani nemůže být sám, musí hledat spojení s dalšími nespokojenci. Jakmile však svůj plán vypustí z úst, vydává se v nebezpečí, že ho dotyčný pro svůj vlastní prospěch za odměnu udá. Naděje na úspěch je tedy sice lákavá, ale pochybná, a rizika nezměřitelná. Jen u věrného přítele nebo stejně zatvrzelého odpůrce trůnu mu nehrozí zrada.

Údělem spiklenců je tedy věčný strach a podezřívavost, a to bere odvalu. Za panovníkem stojí majestát trůnu, zákony, prostředky státní moci a jeho stoupenci. Pojí-li se k tomu všemu ještě přízeň lidu, je neotřesitelný a naděje na úspěch spiknutí je mizivá.

V takovém případě se totiž vzbouřenec nezbaví strachu ani po vykonaném zločinu, protože se nemá kde schovat před hněvem lidu. Mohl bych to doložit nesčetnými příklady, ale postačí jeden ze zcela nedávné minulosti, z doby života našich otců. Pana Annibala Bentivoglia, tedy děda dnešního pana Annibala a tehdejšího vládce Boloně, zavraždili Canneschiové. Zůstal po něm pouze Giovanni, který však byl v té době ještě v plenkách. Po vraždě lid povstal a všechny Canneschie povraždil, protože Bentivogliové požívali v Boloni veliké vážnosti. Náklonnost lidu byla tak hluboká, že se Boloňští vypravili až do Florencie, kde měl údajně podle jejich zpráv

žit nějaký potomek jejich vládnoucího rodu. Skutečně ho našli a pověřili vládou do té doby, než Giovanni dospěje.

Znovu tedy opakuji, žádný strach ze spiknutí, máš-li lid na své straně. Nemáš-li, musíš se bát všeho a každého. Stará zkušenost dobře vedených států ukazuje, že nestačí dobře vycházet s vlivnými a bohatými, ale především se širokými vrstvami.

K takovým dobře spravovaným a uspořádaným státům patří dnes Francie. Má řadu dobrých institucí, jimž král vděčí za svou bezpečnost a země za svobodu. První je parlament⁵⁴ a jeho pravomoci. Kdo budoval francouzský právní řád, dobře znal ctižádostivost a bezohlednost šlechty a nenávist lidu vůči ní, a věděl, že je nutné postavit hráz prvním a poskytnout ochranu druhým. Kdyby to bylo ponecháno na králi, šlechtici by na něho sočili, že nadřuzuje lidu, a naopak lid by se mu bouřil, kdyby ustupoval bohatým. Proto byl ustanoven třetí, nestranný soudce, který bez újmy pro krále mocné krotí a slabé zaštiťuje. Neznám lepší a moudřejší instituci nad tuto. Je zatím nejlepším opatřením, jak chránit trůn a bezpečnost říše, jak sejmout z panovníkových beder povinnosti nepopulární a ponechat mu jen ty líbivé, a tím mu odstranit z cesty možnou nenávist.

Může se zdát, že život a smrt leckterého římského vladaře mému názoru odporuje. Někteří totiž přišli o moc i o život, přestože žili bezúhonně a prokazovali i velkou sílu ducha a talentu. Lehko to vyvrátím tím, když vyčíslím některé jejich vlastnosti a osvětlím příčiny jejich pádu. Omezím se pouze na ty císaře, kteří se vystřídali u moci od filozofa Marka Aurelia⁵⁵ po Maximina: Marcus Aurelius, jeho syn Commodus, Pertinax⁵⁶, Iulianus, Severus, jeho syn Antonius Caracalla, Macrinus, Elagabalus, Alexandr a Maximinus.

Především je třeba připomenout jednu římskou zvláštnost: zatímco jinde museli mocnáři krotit ctižádost šlechty a divokost lidu, římsští císaři měli ještě třetí nebezpečnou sílu proti sobě: byla to zpupnost a chamtivost vojáků. To byl jejich hlavní kámen úrazu a mnohý z nich o něj klopytl. Vyhovět totiž vojákům a obyvatelstvu současně, dvěma složkám s tak protichůdnými zájmy, není vůbec snadné. Lid touží žít v klidu, a proto má v oblibě umírněné vladaře, zatímco vojáci si libují v pánu bojovním, zpupným, tvrdém a hlavně loupeživém. Chtějí, aby se tak choval i vůči

poddaným a na jejich úkor jim zdvojnásobil žold, a tak ukojil jejich chamtivost a pýchu.

Proto tamní císaři, kteří nebyli od přírody nadáni velkou autoritou, tento rozpor nedokázali vyřešit a většina z nich, zejména pak ti, co se poznesli z řad občanů, šli cestou nejmenšího odporu – vyhovovali vojákům. A nezbývalo jim vlastně nic jiného. Jestliže hleděli nevyvolat proti sobě nenávist, pak rozhodně jim byla nebezpečnější ze strany té silnější vrstvy, a tou byli samozřejmě vojáci. Zejména noví císařové, kteří teprve formovali řady svých stoupenců, dávali bez ohledu na lid přednost vojsku. Někdy jim to přineslo prospěch – když si současně uměli dobýt u něho respekt – jindy škodu.

Marcus Aurelius, Pertinax a Alexandr žili neokázale, milovali spravedlnost, nenáviděli krutost, byli lidští a shovívaví – ale jen jediný z nich, Marcus, dožil a zemřel ve všeobecné úctě. Ostatní dva skončili zle. Pertinax se stal císařem proti vůli vojáků, kteří si za jeho předchůdce Commoda žili zcela nevázaně, a počestný život, jež jim chtěl vnutit nový pán, jim byl proti srsti. Vedle nenávisti k němu cítili navíc i pohrdání, protože už byl starý. Pár měsíců poté, co nastoupil na trůn, ho zavraždili. Jak vidíme, za určitých okolností může vyvolat nenávist i zcela bezúhonný panovník. O Alexandrovi se říká, že byl tak spravedlivý, že za celých čtrnáct let svého panování nedal nikoho bez řádného rozsudku popravít, přesto skončil rukou úkladného vraha, protože se zdál vojákům slabošský, vyčítali mu, že za něho vlastně vládne matka, opovrhovali jím.

Marcus Aurelius byl od počátku do konce ctěn, protože na trůn dosedl dědičným právem a nemusel se podbízet ani vojákům, ani lidu. Mimo to dostal do vínku řadu ctností, pro něž ho všichni uznávali, a tak obě vrstvy udržel v patřičných mezích.

Všimněme si nyní vlády Commoda, Severa⁵⁷, Caracally a Maximina. Jeden jak druhý to byli krutovládci, kteří se neštíteli žádné zvěle na lidu, jen aby se zalíbili vojákům. Také skončili špatně – až na Severa, který si počínal tak mazaně, že ačkoli neslýchaně týral lid, aby se vojákům zavděčil, přesto neskončil násilnou smrtí. Navíc to byl muž jistého osobního kouzla. Vojáci ho obdivovali, lid jím byl oslněný. K moci se dostal svými vojenskými úspěchy a všimněme si, jakými cestami.

Severus odhadl slabost císaře Iuliana a přiměl své legie, aby s ním táhly na Řím pomstít smrt Pertinaxe. Ve skutečnosti mu však nešlo o nic jiného, než úrvat pro sebe císařskou hodnost. Dorazil tam dříve, než se vůbec rozneslo, že se vydal na cestu, a senát ho ze strachu zvolil císařem a Iuliana nechal usmrtit. Chtěl-li se však Severus stát pánem celého římského impéria, musel zdolat dvě překážky: první byla v Asii, kde se tamní vrchní velitel legií dal provolat císařem, druhá na západě, kde zase Albinus toužil po nejvyšší hodnosti. Protože Severus dobře věděl, že se nemůže vypořádat s oběma naráz, vrhl se na Nigera, a na Albina šel lstí. Přislíbil mu spoluvládu, a ten uvěřil. Jakmile však byl Pescennius Niger poražen a zabit, vznesl k římskému senátu na Albina stížnost, že místo vděčnosti usiluje o jeho život, a se souhlasem všech vytáhl do Galie, kde ho připravil o velení a dal ho zavraždit.

Podíváme-li se vcelku na životní dráhu tohoto panovníka, najdeme v něm ony zmíněné vlastnosti lva a lišky. Všichni se ho báli a obdivovali ho.

Jeho syn Caracalla⁵⁸ byl také mimořádný muž. Jeho vojenské činy udivovaly lid i vojáky. Byl to voják každým coulem, který si neliboval v dvorských lahůdkách a rozmařilostech, odříkání vojáckého života snášel hladce s ostatními a tím si vysloužil jejich lásku. Jenomže to byl zas neslýchaně krutý a prudký člověk, který se nezastavil před ničím. Vyhladil většinu obyvatel Říma a Alexandrie. Svým počínáním si proti sobě poštvál někoho a třásla se před ním i jeho vlastní družina. Proto musel skončit tak, jak skončil – uprostřed vlastního vojska rukou obyčejného setníka.

Podle tohoto příkladu by se mohlo zdát, že před násilou smrtí si nemůže být jistý žádný vladař, stojí-li proti němu zavilý nepřítel, jemuž na vlastním životě vůbec nesejde. Není to tak. Podobný případ je velice vzácný a panovník se může účinně chránit tím, že neublíží nikomu ze svého bezprostředního okolí. Caracalla se této osudné chyby dopustil. Dal popravít bratra onoho setníka, jemu samému bez ustání vyhrožoval, a přece si ho ponechal v osobní stráž. Byla to neuvěřitelná pošetilost a nakonec ho stála život.

Commodova⁵⁹ nástupní situace byla naprosto příznivá. Jako syn Marka Aurelia nastoupil na trůn dědičným právem a bývalo by mu stačilo krá-

čet ve stopách ctěného otce. Jenomže Commodus měl odpornou krutou povahu a nelítostně odíral lid, aby si naklonil vojsko. Navíc nedbal na majestát, po arénách zápasil s gladiátory a povoloval svým nízkým pudům, takže to nakonec dopracoval tak daleko, že vojsko jím opovrhovalo a lid ho nenáviděl. Spiknutí pak bylo zcela přirozeným následkem a byl zabit.

Maximinův⁶⁰ příběh je z trochu jiného kadlubu. Byl to muž nesporně udatný, proto si ho také legie – znechucené změkčilostí Alexandrovou – po jeho zavraždění zvolily za nástupce. Nevládl však dlouho. Především byl příliš nízkého původu (byl pasákem ovcí v Thrákii) a kdekdo o tom věděl, a za druhé příliš dlouho váhal se vstupem do Říma po svém svolání císařem. Jeho úředníci tam, i po celé zemi, zatím bez zábran nelítostně vládli a vytvořili mu tak pověst krutovládce. Celý svět jím tedy opovrhoval a všichni se báli jeho údajné surovosti. Nejprve propukla vzpoura v Africe, pak v Římě a nakonec se rozhořela po celé Itálii. Ve chvíli, kdy bezvýsledně obléhal se svými vojáky Aquileiu, obrátili se i oni proti němu, protože viděli, že má všechny proti sobě. Čekala ho smrt z rukou těch, kteří si ho sami zvolili.

O Elagabalovi⁶¹, Macrinovi⁶² a Iulianovi netřeba ztrácet slova. Vládli krátce a na všech stranách sklízeli jen hluboké opovržení.

Naši současní vládcové mají o to lehčí situaci, že se nemusí vyrovnávat s nadměrnými nároky vojska. Nemohou je zajisté přehlížet, ale také si s ním nemusí příliš lámat hlavu, protože nikdo dnes nemá tak celistvé vojsko pod jednotným státním velením, jaké míval Řím. Až na tureckou a egyptskou říši nikde není vojsko nebezpečnou silou. Tou je dnes lid.

Moc obou sultánů se opírá o početné vojsko a navíc sultanát, podobný poněkud křesťanskému pontifikátu, se výrazně liší od všech ostatních současných vládních forem. Trůn tam není dědičný, sultán je volen oprávněnými voliči a ctěn všemi jako u nás dědičný panovník, protože se dostává k moci podle vžitého prastarého řádu.

Ale vraťme se do našeho světa. Příčinou pádu a záhuby římských císařů byla buď nenávisť nebo opovržení. Někdy obojí dohromady. Pertinax a Alexandr chtěli jít, navzdory změněné situaci a bez výhody dědičného práva na trůn, ve stopách Marka Aurelia; Caracalla, Commodus a Maxi-

minus si zas nikdy neměli chodit pro vzor k Severovi, protože neměli ani jeho udatnost, ani zchytralost.

Panovník nemůže slepě napodobit žádného jednotlivého slavného mocnáře, ale podle svých vlastních okolností jít na radu tu k jednomu, tu k druhému. Severus může posloužit za příklad při kladení základů nové vlády, Marcus Aurelius pro zachování a upevňování už stabilizované vlády.

KAPITOLA DVACÁTÁ

*O budování pevností, jejich užitečnosti i nevhodnosti,
a o jiných pomocných prostředcích k udržení vlády*

Panovníci si na dobytém území počínají po uchopení vlády různě, podle daných poměrů v té které zemi. Jedni tamní poddané odzbrojují, jiní živí spory soupeřících skupin, někteří hledí získat na svou stranu zprvu nepřátelské či nespolehlivé živly, druzí zas vidí podmínku bezpečnosti v pevnostech – buď je budují, anebo naopak boří. Ani jednomu z těchto přístupů nelze dát jednoznačně přednost bez důkladné znalosti místních poměrů, a proto chci všechny co nejpodrobněji rozebrat.

Žádný nový vladař nikdy, co paměť sahá, neodzbrojil šmahem všechny poddané. Našel-li je po vstupu do země neozbrojené, hleděl je naopak vždycky vyzbrojit. Tím si zavázal k věrnosti váhavé a posílil svazek se svými příznivci. Neprozřetelné by ovšem bylo dát zbraně do rukou všem poddaným. Vyvolení budou tvé rozhodnutí považovat pro sebe za čest a ostatních se tím nedotkneš, protože uznají, že povinnosti vojáka jsou nebezpečnější a zodpovědnější a zasluhují si tedy i větší odměnu. Když ale odzbrojíš všechny, smrtelně je urazíš očividnou nedůvěrou, nebo si to vyloží tak, že je máš za zbabělé či neschopné. Ať tak či onak – podnikáš proti sobě nenávisť. Navíc panovník nemůže v žádném případě zůstat bez ozbrojené síly a musí pak hledat východisko v najímání žoldnéřů. Jaké jsou jeho klady a zápory jsme si už pověděli: proti vskutku silnému nepříteli a místním podvratným živlům jsou jen chabou ochranou. Každý panovník musí mít na novém území své vlastní vojsko. Historie nás tomu učí na každém kroku.

nout i protichůdná mínění, dát najevo hněv, když vycítí kličkování, ale na druhé straně si počínat tak, aby nepovolaným rádcům zašla chuť.

Mnozí se domnívají, že vladař vděčí za svůj úspěch dobrý rádcům. To je velký omyl. Kdo sám není moudrý, nedá na dobré rady. Výjimka potvrzuje pravidlo, a to tehdy, odevzdá-li se do rukou jediného mimořádně schopného muže. V tom případě však dlouho vládnout nebude a jeho vyvolenec ho zbaví trůnu. Neschopný panovník nic nespraví ani tím, že se bude radit s jinými, schopnějšími, protože nebude vědět, jak s jejich názory naložit a sladit je, neumí oddělit zrna od plev a prohlédnout, kdy sledují vlastní zájmy. Je třeba brát lidi takové, jací jsou, a vědět, že jsou dobří jen tehdy, přiměje-li je k tomu nutnost. Proto platí, že dobrá rada nedělá dobrého vladaře, ale naopak že moudrý panovník je prapříčinou a původcem dobrých rad.

KAPITOLA ČTYŘIADVACÁTÁ *Proč italská knížata přišla o moc*

Činy každého nového panovníka jsou daleko víc středem pozornosti než činy pána dědičného, a projeví-li se jako zdatný, získá si mnohem víc a věrnějších stoupců. Současný stav věcí totiž lidi zajímá daleko víc než minulost, a když se jim daří dobře, po ničem jiném nebaží. Tak dosáhne vladař dvojí slávy: že nabyl vlády v nové zemi a že ji s pomocí dobrých zákonů, spolehlivé armády a rozumnými opatřeními zvelebil. Naopak sklídí dvojnásobnou hanbu ten, co se na trůn narodil, ale vlastní neschopností ho pozbyl.

Už jsem se zmínil o tom, že neapolský král, milánský vévoda a mnozí jiní italští panovníci přišli o moc proto, že si buď neporadili s vojskem, jiní zas s lidem nebo se šlechtou. Vládce, který se vyhne těmto chybám a má prostředky na udržování vojska v poli, toho nikdo moci nezavíjí. Filip Makedonský, neotec Alexandra Velikého, nýbrž ten, který utrpěl porážku od Tita Quintia, neovládal sice tak velkou a silou říší jako Řekové a Římané, kteří ho ohrožovali, rozuměl však vojenskému umění, uměl si naklonit lid i udržet důvěry šlechty, a tak jim dokázal odolávat dlouhou řadu let a udržet svou říši, i když ochuzenou o některá města.

Za ztrátu trůnu může každý poděkovat jen sám sobě. Takový vladař v míru nemyslí na to, že mohou přijít zlé časy (koho napadne počítat s bouřkou, když je nebe jako vymetené?), a když nastane doba zkoušek, vezme do zaječích, místo aby honem budoval obranu, a kojil se nadějí, že ho jednoho dne povolá lid zpátky, až přeteče číše vítězovy zpupnosti. I to se samozřejmě může stát, ale rozhodně se na to nemá spoléhat. Člověk nemá padat na zem a počítat s tím, že ho někdo zvedne. Buď k tomu nikdy nedojde, anebo dojde-li, není to zrovna bezpečné, protože takový návrat je ponižující, nezávisí na vladaři.

Jen taková vláda je spolehlivá a trvalá, která spoléhá sama na sebe a vlastními silami se dovede ubránit.

KAPITOLA PĚTADVACÁTÁ *Jakou roli v lidském životě hraje osud a jak mu čelit*

Mnoho lidí věřilo a dosud věří, že pozemské dění řídí Bůh a osud a ani sebevětší chytrost na tom nemůže nic změnit. Z toho plyne pohodlnický závěr, že každá námaha je marná a nejlepší je prostě se svému losu podřídit. Zejména v naší době, kdy jsme dnes a denně svědky obrovských změn a nenadálých zvrátů, tento názor obecně panuje. Já si však myslím, že svobodná vůle člověka není jen prázdné slovo. Všechno je z poloviny dílem osudu a z poloviny, anebo alespoň zčásti, dílem člověka.

Přirovnal bych osud k rozvodněné řece, která zaplavuje roviny, vytrhává stromy, boří domy, splavuje hlínu a jinde ji ukládá. Všichni před ní utíkají, vzdávají se před nezkrotností živlu a nesnaží se mu vzdorovat. To je všechno pravda, ale zdaleka to neznamená, že by lidé v době, kdy pokojně teče svým korytem, neměli budovat hráze, hloubit řečiště a zvyšovat břehy, aby omezili její ničivé bezuzdné následky, až přijde doba povodní.

Stejně je tomu s osudem. Ukáže svou zhoubnou moc všude tam, kde mu nestojí v cestě organizovaná síla, a napře se právě tam, kde nejsou břehy a hráze, které by ho zadržely. Rozhlédnete-li se po dnešní Itálii, přiznáte mi, že si ty převratné změny zavinila sama. Zaskočily ji, protože byla bezhrází a naspů. Kdyby byla opevněná jednotnou hradbou statečnosti jako

Německo, Španělsko nebo Francie, povodeň převratů by nenatropila tolik škod, nebo by se nám zcela vyhnula. Jen tolik tedy k tomu, jak čelit osudu.

Podíváme-li se na jednotlivé případy, na první pohled se zdá, že ačkoliv ten který panovník v ničem nezměnil po léta své chování a počínání a vládl pořád stejně, přesto takřka přes noc z plné slávy a prosperity upadl do naprosté bídy. Pohled zblízka nám však řekne, že se dopustil některé z chyb (většinou i více přehmatů naráz), o níž jsem v předchozích kapitolách podrobně pojednal. Stručně a krátce: nezajistil se pro špatné časy a dokud vál dobrý vítr, jeho loďka hladce plula. Jakmile se vítr utišil, musel ztroskotat. Trvale úspěšný může být jen ten, kdo se přizpůsobí měnícím se podmínkám.

Lidé dospívají k vytčenému cíli rozličnými cestami: jeden opatrně, druhý zbrkle, někdo násilím a jiný zas lstí, jeden trpělivostí a druhý bezohlednou rázností. Všichni mají stejnou šanci dosáhnout svého. A přesto vidíme, že když dva dělají totéž, nedopadnou stejně, anebo ačkoliv jednají naprosto rozdílně, pochodí do puntíku shodně. Příčina je právě v historických okolnostech, s nimiž jednají buď ve shodě, nebo v rozporu.

Postupuje-li panovník obezřetně a trpělivě a jeho postup odpovídá době, všechno jde dobře. Změní-li se však podmínky a on svůj způsob vlády nepřizpůsobí, přijde o všechno. Jenomže kdo je tak prozíravý a pružný? Kdo se dokáže přinutit opustit osvědčené způsoby? Kdo dokáže proti své přirozenosti jednat podle potřeby třeba násilně a bezohledně? To je dáno jen málokterým.

Vezměme za příklad takového papeže Julia II.: jednal vždy a všude bezohledně, a protože doba jeho způsobům přála, slavil jeden úspěch za druhým. Při jeho první výpravě proti Boloni, ještě za života Giovanniho Bentivoglia, se z ní Benátčané snažili vykrotit. Ani španělskému králi se moc nechtělo, a tak o tom jednal nejprve s Francií. Papež se však nedal ničím zastavit a směle vytáhl do pole. Španělé a Benátčané honem nevěděli, jak se zachovat, jedni se ho báli, druzí zas chtivě pokukovali po Neapolském království, jež by byli rádi získali zpět. Francouzský král se na jeho stranu přidal, protože počítal s jeho pomocí k pokoření Benátčanů. A tak papež Julius svou ráznou troufalostí dosáhl toho, čeho žádný z jeho moudrých

předchůdců. Kdyby byl s tažením počkal, až bude mít všechno uspořádáno a zabezpečeno, nebyl by se hnul z místa. Francouzský král by se byl vytácel a váhavost ostatních by mu byla vzala odvalu. I ve všech svých dalších krocích jednal naprosto stejně a měl úspěch, protože žil příliš krátce a nedočkal se změn doby, jimž by se byl musel přizpůsobit a jednat proti své povaze. Nikdy by to nebyl dokázal a byl by předurčen k záhubě.

Záruka trvalého úspěchu je tedy právě v přizpůsobování. Ale přesto si myslím, že je vždycky plodnější jednat rázně než opatrnicky, protože Štěstěna je žena a jen dokud ji ovládaš pevnou rukou, udržíš si ji. Přeje mladým, prudkým a smělým, a odvrací se od chladných počtářů.

KAPITOLA ŠESTADVACÁTÁ

Výzva k osvobození Itálie od barbarů

Pohled na stav dnešní Itálie ukazuje, že málokterá doba byla kdy příznivější pro nástup schopného a prozíravého panovníka. Přímo po něm volá a slibuje slávu jemu a štěstí všem občanům.

Byla nezbytná poroba izraelského národa, aby se ukázala Mojžíšova zdatnost, rozptýlenost Athéňanů, aby se projevila velikost Théseova, útlak Peršanů Médy, aby vynikla zmužilost Kýrova. Zcela katastrofální stav dnešní zbídačené a zpusťované Itálie, porobenější než Židé a Peršané a rozptýlenější než tehdy Athéňané, nabízí šanci, aby mohl zazářit italský génius.

Občas se sice vyskytl muž, který snad vzbuzoval jiskřičku naděje na lepší příští, ale vždycky byl sražen v rozletu a zaskočen osudem, a naše země dodnes čeká, kdo zhojí její rány, ukončí pustošení a drancování Lombardie, Neapolského království a Toskánska, kdo vyřízne vředy, jež ji tak dlouho vysilují. Doslova otvírá svou náruč tomu, kdo pozvedne prapor z prachu, a je schopna jít za ním ve jménu čehokoli.

A není povolnějšího nad příslušníka Vašeho vznešeného rodu, za nímž stojí Bůh a církve, pro úkol vykupitele. Žádný z těch slavných mužů minulosti, ať byli jakkoli výjimeční, neměli tak příznivou situaci, jako je ta naše dnešní, jejich cíl nebyl o nic spravedlivější a Bůh jim nepřál tolik ja-